

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти**

На правах рукопису

КУХАРЧУК ЗОРЯНА ВАСИЛІВНА

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ
З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
РОЗВИТКУ**

Спеціальність: 016 «Спеціальна освіта»
Освітня програма Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка)
Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №
від “____” _____ 2024 р.

Завідувач кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти, доктор
педагогічних наук, професор
Кузава І.Б. _____

Науковий керівник:
**СЕРГЕСЬ ВАЛЕНТИНА
ФЕДОРІВНА**
кандидат педагогічних наук, доцент

ЛУЦЬК – 2024

АНОТАЦІЯ

Кухарчук З. В. Формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

Магістерська робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта (Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка)) Волинського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, 2024

Дослідження присвячене проблемі формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Представлено розробленість даної проблеми у науковій та методичній літературі, з'ясовано, що формування навичок самообслуговування посідає особливе місце в психолого-педагогічних дослідженнях і є важливим напрямом психофізичного розвитку дитини, що від рівня сформованості навичок, ступеня їх автоматизованості, уміння застосовувати в аналогічних ситуаціях значною мірою залежить успішність навчання і розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, формування її особистості.

На основі вивчення стану сформованості навичок самообслуговування дітей означеної категорії була розроблена та експериментально перевірена корекційна методика. Ця методика базувалась на позиціях особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентісного та технологічного підходів, принципах всебічного розвитку і комплексного впливу на дитину, індивідуалізації і диференціації, систематичності та послідовності, де особистість дитини є вищою цінністю і знаходиться в центрі педагогічного впливу, постановкою чітких цілей та завдань, розробкою методичного забезпечення.

Аналіз результатів експериментальної корекційно-розвивальної роботи підтвердив ефективність розробленої методики. Доведено, що експериментальна робота з дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня мала загальнокорекційний ефект, оскільки сприяла формуванню навичок самообслуговування, створювала сприятливі умови для їх соціальної адаптації, інтеграції в соціум.

Ключові слова: навички, самообслуговування, діти молодшого шкільного віку, порушення інтелектуального розвитку, соціальна адаптація, соціальна інтеграція.

ANNOTATION

Kukharchuk Z. V. Formation of self-service skills in children with intellectual disabilities

Master's thesis for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 016 Special education (Correctional psychopedagogy (oligophrenopedagogy)) Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, 2024

The study is devoted to the problem of the formation of self-care skills in children of primary school age with intellectual disabilities. The development of this problem in the scientific and methodical literature is presented, it is found that the formation of self-care skills occupies a special place in psychological and pedagogical research and is an important direction of the child's psychophysical development, which from the level of skills formation, the degree of their automation, the ability to apply them in similar situations has a significant the success of education and development of children of primary school age with intellectual disabilities, the formation of their personality depends on the degree.

Based on the study of the state of formation of self-care skills of children of the specified category, a corrective technique was developed and experimentally tested. This technique was based on the positions of person-oriented, activity, competence and technological approaches, the principles of comprehensive development and comprehensive impact on the child, individualization and differentiation, systematicity and consistency, where the child's personality is the highest value and is at the center of pedagogical influence, setting clear goals and tasks, development of methodical support.

Analysis of the results of the experimental correction and development work confirmed the effectiveness of the developed methodology. It has been proven that experimental work with children of primary school age with intellectual disabilities of a moderate degree had a general corrective effect, as it contributed to the formation of self-care skills, created favorable conditions for their social adaptation, integration into society.

Key words: skills, self-care, children of primary school age, intellectual development disorders, social adaptation, social integration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	9
1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.....	9
1.2. Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня	15
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	25
2.1. Діагностика стану сформованості навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку	25
2.2. Експериментальна методика формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку та результати її впровадження.....	35
Висновки до другого розділу	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із найактуальніших питань сучасної спеціальної освіти є підвищення ефективності освітнього процесу дітей з інтелектуальними порушеннями з метою їхньої успішної соціалізації.

Формування навичок самообслуговування посідає одне з головних місць у освітньому процесі спеціальної школи та є важливим аспектом корекційної педагогіки та виховання, оскільки ці навички безпосередньо впливають на їхню самостійність, соціальну адаптацію та підготовку до подальшого життя. Діти з порушеннями інтелекту часто стикаються з труднощами в освоєнні елементарних побутових навичок, і тому важливо своєчасно розробляти та застосовувати спеціальні педагогічні підходи для їхнього навчання.

Оволодіння навичками самообслуговування є запорукою успішної подальшої соціалізації дитини, у процесі якої дитина навчається основам самостійної праці, починає виявляти до неї інтерес, оволодіває певними навичками і вміннями (В. Бондар, Л. Виготський, О. Гаврилушкіна, О. Гаврилов, Л. Дробот Г, Дульнєв, С.Миронова, Г. Мерсіянова, Н. Соколова, О. Стребелева, К. Турчинська, О. Хохліна, О. Чеботарьова, В. Шинкаренко та інші).

Актуальність, теоретична і практична значущість окресленої проблеми для теорії і практики навчання і виховання, недостатність науково-методичної розробленості в спеціальній педагогіці та наявність передумов для її розв'язання зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку».**

Мета дослідження полягає у розробленні та експериментальній перевірці корекційної методики формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Відповідно до мети дослідження було визначено **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.

2. Визначити особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірною ступеня.

3. Вивчити стан сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку та визначити його рівні.

4. Розробити корекційну методику формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку та експериментально підтвердити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Предмет дослідження – формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку у процесі навчання.

Методи дослідження. Забезпечення достовірності положень і висновків, розв'язання окреслених завдань зумовило використання комплексу взаємопов'язаних методів дослідження.

Теоретичні методи: порівняння і систематизація – для аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, визначення теоретичних засад і основних підходів до формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку; дедуктивний – для системного опису досліджуваного явища; індуктивний – для встановлення закономірностей, систематизації на основі результатів емпіричного дослідження; логіко-семантичний – для поглиблення понятійного апарату.

Емпіричні методи: спостереження, бесіда, анкетування, опитування, констатувальний і формувальний експеримент з метою вивчення стану сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Експериментальна база дослідження: Спеціальна школа № 2 в с.мт Клевани Рівненської обласної ради. Дослідженням були охоплені

першокласники з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Наукова новизна та теоретична значущість роботи полягає в тому, що:

- науково обґрунтовано теоретико-методичні засади дослідження формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку;
- обґрунтовано стан сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку;
- виділено показники і рівні сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку та виявлено їх особливості;
- розроблено експериментальну методику формування навичок самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що:

- розроблено, апробовано і впроваджено в практику роботи спеціальної школа № 2 в смт Клевани Рівненської обласної ради експериментальну методику формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку;
- результати дослідження можуть бути використані студентами-практикантами під час проходження виробничої практики, вчителями спеціальних закладів освіти, асистентами вчителів початкових класів ЗЗСО та батьками дітей з інтелектуальними порушеннями.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданні кафедри спеціальної та інклюзивної освіти при проходженні попереднього захисту кваліфікаційних робіт (22 листопада 2024 р.). За результатами дослідження опубліковано тези доповіді «Теоретичний аналіз особливостей формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями у розвитку» у збірнику «Актуальні концепти та напрями освітньо-корекційної роботи з особами з особливими освітніми потребами: теорія, досвід, інновації» (1 жовтня 2024 р.,

Луцьк).

Структура дослідження: Кваліфікаційна (магістерська) робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку показує, що формування навичок самообслуговування має органічно влітатись у виховну роботу зі здобувачами освіти, проникати у всі сфери їх життя, адже закріплення набутих навичок відбувається під час повсякденних справ.

Самообслуговування дітей з інтелектуальними порушеннями у розвитку розглядається багатьма вченими як важливий засіб трудового, морального і гігієнічного виховання учнів, як необхідна умова підготовки їх до самостійної життєдіяльності (В.І. Бондар, Г.М. Дульнєв, І.Г. Єременко та ін.).

Психологічні особливості формування навичок самообслуговування в учнів молодших класів допоміжної школи розглянуто в дослідженнях О.В. Мамічевої [19]. На основі аналізу результатів формуючого експерименту автор дійшла висновку, що за певних умов спеціальної організації самообслуговуючої діяльності створюються можливості для формування в учнів молодших класів навичок життєдіяльності, розвитку активності і самостійності, виховання усвідомленості й настирливості, зокрема, у дотриманні особистої гігієни.

Відомо, що закладу освіти належить вирішальна роль у цілеспрямованому формуванні санітарно-гігієнічної умінь та навичок дітей і підлітків. Вирішення цього завдання здійснюється шляхом формування у дітей системи знань з питань охорони здоров'я, прищеплення їм гігієнічних навичок і звичок поведінки. Саме система відповідних знань, умінь, навичок і звичок складає досвід людини в галузі гігієни і здоров'я, а в поєднанні цього досвіду з адекватними оціночно-мотиваційними компонентами свідомості формується

навички самообслуговування особистості.

Стосовно до навчання і виховання здобувачів початкової освіти спеціальної школи, то зазначена проблема предметом цілісного вивчення не була, хоча окремі її аспекти частково розглядалися деякими авторами у зв'язку з вивченням питань морального виховання (О.С. Белкін, О.М. Вержиховська, І.Г.Єременко, Г.М.Плешканівська), методики вивчення природознавства (Л.О.Ісаєнко, Л.С.Стожок), фізичного виховання (М.П.Козленко), особливостей вивчення курсів соціально-побутове орієнтування (С.Ю.Конопляста, Н.П.Павлова, А.І.Раку, Странтан, Т.І.Стариченко та ін.); трудового навчання (В. Бондаря, Г. Дульнєва, І. Єременка, В. Кащенко, Г. Мерсіянової, В. Синьова, В. Товстогана, О. Хохліної, О.Чеботарьова та ін.).

Зазначені дослідники констатують недостатню підготовку здобувачів освіти спеціальної школи до самостійної побутової діяльності та розробляють деякі шляхи покращення такої підготовки. Так, С.Ю. Конопляста розглянула питання щодо виховання готовності учнів допоміжної школи до організації побутової діяльності та ведення домашньої праці, а також ставлення учнів до такого виду діяльності. Автор дійшла висновку, що «.....виховання в учнів допоміжної школи готовності до побутової домашньої праці можливо лише в умовах спеціальної організації навчально-виховного процесу, що формування основних структурних компонентів готовності розумово відсталих школярів до побутової діяльності забезпечується психолого-педагогічними умовами єдиної системи багатофакторного впливу на них в процесі занять з соціально-побутового орієнтування та позакласних заходів» [17, с. 12]. Позитивне ставлення до побутової праці виховується в системі спеціальних вправ спрямованих на формування інтересу до цього виду діяльності та розуміння її практичного значення, на формування в них знань і умінь з організації власної діяльності та раціонального ведення домашнього господарства.

Принагідно зазначити, що відомий вчений О.М. Граборов значну увагу приділив саме побутовій праці дітей з інтелектуальними порушеннями у розвитку. Зокрема, він говорив про те, що «.....в допоміжній школі завданням

побутової праці є надання учням знань, формування умінь, котрі необхідні їм у повсякденному житті. Такі знання забезпечують школярам на уроках домоведення – як прибирати у кімнатах, як зберігати власні речі, приготувати обід, сніданок, як дізнатись про якість продуктів харчування, про догляд за різним посудом тощо» [16, с. 58].

На думку С. Миронової «.... діти з порушеннями інтелектуального розвитку не вміють самостійно себе обслуговувати, вони є безпорадними при виконанні навіть простих трудових доручень, не зацікавлені ні процесом роботи, ні її результатом, не співвідносять свою діяльність із висунутою метою» [23, с.44].

Науковці В. Синьов, М. Матвєєва, О. Хохліна вважають «....однією з причин недорозвитку дітей з порушеннями розумового розвитку є труднощі оволодіння ними способами засвоєння суспільного досвіду, до якого відноситься і самообслуговуюча діяльність» [32, с. 112].

О. Мамічева зазначає «... за умов спеціальної організації самообслуговуючої діяльності створюються можливості для формування в учнів молодших класів спеціальної школи окремих навичок дотримання особистої гігієни» [20, с. 42].

Виняткове значення у контексті дослідження має гуманістична педагогічна система Марії Монтессорі. До базових принципів методу, побудованого на ідеях вільного, природовідповідного виховання дитини, серед інших, належать: постійне вивчення особистості дитини у діяльності, співробітництво з дорослими та іншими дітьми, самопізнання своїх можливостей, приучування до самодисципліни тощо [12].

Особлива роль праці у вихованні дитини з інтелектуальними порушеннями, на думку дослідниці, зумовлена специфікою її сенсомоторного розвитку, безладністю рухів, невмінням керувати собою. Незважаючи на цілу низку труднощів, які потребують урахування у вихованні такої дитини, завдання педагога – упорядкувати хаотичні рухи дитини, допомогти навчитися виконувати необхідні дії. Створення умов для вирішення цих завдань на

ранньому етапі розвитку уможливить отримання дитиною певного поштовху, більшої цілеспрямованості рухів, активності тощо.

З метою створення таких умов, автор рекомендувала, поряд з виконанням системи вправ для виховання м'язів, забезпечення турботи про тіло, господарські заняття, садівництво, ручну працю.

Одним з таких важливих наукових положень у контексті формування навичок самообслуговування виступають уявлення про провідну діяльність. Під поняттям «провідна діяльність» О. Леонтьєв та інші дослідники розуміють таку діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни упсихічних процесах та особистості дитини на певній стадії розвитку (у віці немовляти – безпосередньо-емоційне спілкування з дорослим; у ранньому віці – предметно-практична діяльність; у дошкільному та молодшому шкільному віці – ігрова діяльність). В рамках провідної діяльності розвиваються психічні процеси, які забезпечують підготовку дитини до переходу на нову, вищу сходинку її розвитку [34, с.44].

Слід зазначити обґрунтовану позицію дослідників, яка полягає в тому, що самостійне формування навичок самообслуговування у дітей відбувається в ході засвоєння ними окремих актів шляхом систематичних вправ. Істотну роль у цьому процесі складає усвідомлення мети і завдання дії. Дитина має визначити її окремі етапи та кінцевий результат. Приналежність навичок самообслуговування до рухових зумовлює їх складну структуру. Діти молодшого шкільного віку мають виконати ряд психічних дій, які спрямовані на формування правильного, своєчасного і швидкого їх виконання. Це вимагає усвідомлення рухів у дії, їх просторових, силових і часових характеристик, що скорочує кількість потрібних еталонів рухів. На формування навичок також впливає планування виконання дій у певній послідовності. Необхідною умовою виступає облік і аналіз отриманих результатів, допущених помилок, причин їх походження. Без такого свідомого самоконтролю не може бути належної корекції та подальшого вдосконалення навички.

Оскільки, будь-яка діяльність людини передбачає наявність більшої чи меншої кількості навичок, виникає необхідність обґрунтування поняття

«навичка» у контексті нашого дослідження.

Дослідники позиціонують різні підходи до визначення окресленого поняття: в педагогіці, психології та соціології.

В педагогіці навичка виступає дією, яка доведена до автоматизму шляхом багаторазового повторення [33]. Зокрема, у дидактиці під навичкою розуміється усталений спосіб виконання дій, сформований у результаті багаторазових повторень; характеризується високим ступенем засвоєння і відсутністю поелементної свідомої регуляції і контролю (навичка рухова, інтелектуальна, перцептивна) [28, с.74].

Суть поняття «навичка» ґрунтовно досліджувалась медичними психологами та психіатрами, визначення яких близьке до педагогічного, і трактується як автоматизована дія, сформована шляхом багаторазового повторення, що відтворюється без поелементної свідомої регуляції і контролю. Акцентуючи увагу на зв'язку інтелектуальної діяльності з руховою сферою, вони підкреслюють, що втрата навички – ознака серйозного захворювання головного мозку, найчастіше органічного генезу. Можливість формування навички в процесі навчання є найважливішим критерієм ступеня вираженості порушення розумового розвитку [28, с. 81].

Соціологи трактують навичку, як доведене до автоматизму вміння; компонент практичної діяльності, що виявляється в автоматизованому виконанні необхідних цілеспрямованих дій, доведених до досконалості шляхом багаторазового повторення одних і тих же рухів або розв'язання типових задач у виробничій або навчальній діяльності [27, с.66].

Отже, принципово важливим у контексті нашого дослідження є розуміння навички як автоматично здійснюваного руху, що не вимагає, ні свідомого контролю, ні спеціальних вольових зусиль для його виконання. Враховуючи особливості психофізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, опора на окреслену наукову позицію дозволить вирішити поставлені у дослідженні завдання.

Наступне поняття, яке варто обґрунтувати у нашому дослідженні,

«самообслуговування». У загальному значенні, під цим поняттям розуміють турботу про задоволення власних потреб, вирішення завдань і проблем, що виникають в особистому просторі (О. Гаврилов, О. Стребелева).

З позиції соціальної педагогіки під самообслуговуванням розуміється першоеlement дитячого самоуправління, одна із головних умов, принципів, методів і критеріїв громадського виховання. У загальному педагогічному баченні самообслуговування визначає перехід біологічних потреб здорової дитини в цілеспрямовану трудову діяльність, перший психологічний момент формування працелюбства [33, с.141].

Таким чином, під самообслуговуванням ми розуміємо діяльність, яка спрямована на задоволення повсякденних особистих потреб дитини, пов'язаних з життєвою необхідністю догляду за тілом, одягом, взуттям тощо; миття й умивання, причісування, вдягання й роздягання. У викладі змісту роботи ми також послуговуємось синонімічним за значенням терміном «самообслуговуюча діяльність».

Самообслуговуюча діяльність – діяльність направлена на задоволення власних потреб у їжі, догляді за тілом, одяганні, роздяганні тощо. Відповідно, навичками самообслуговування виступають автоматизовані дії дитини по догляду за власним тілом, предметами особистої гігієни, виконання гігієнічних процедур, прийом їжі, одягання, роздягання тощо.

У зв'язку з поняттям «навички самообслуговування» доцільно розглядати близьке поняття «культурно-гігієнічні навички». На відміну від змісту першого поняття, «культурно-гігієнічні навички» пов'язані з дотриманням чистоти і порядку в навколишньому просторі, де вони формуються під керівництвом дорослих.

Як показує теоретико-методологічний аналіз проблеми, завдання розвитку навичок самообслуговування актуальні на всіх вікових етапах розвитку особистості, особливого значення вони набувають у дітей молодшого шкільного віку. Характер процесу їх формування визначається віковими та психофізіологічними особливостями дитини, а також виховним впливом

дорослих.

Аналіз результатів сучасних наукових досліджень дає змогу зробити наступний висновок, що проблема формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку, об'єднує трактування досліджуваного феномену як основи трудової діяльності, що зумовлює значний інтерес до цього явища у контексті навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку.

1.2. Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня

Проблема формування навичок самообслуговування, як і багато інших аспектів виховання дітей з інтелектуальними порушеннями, довгий час не знаходила належного висвітлення у вітчизняній теорії та практиці. Зі зміною поглядів на зміст та мету освіти, виникла потреба у розробці науково-методичного забезпечення всіх ланок системи надання корекційної допомоги особам цієї категорії.

Практична і соціальна спрямованість як ключова ланка концепції спеціальної освіти дітей з порушеннями у інтелектуальному розвитку, зумовила пріоритет вирішення завдань їх соціально-трудової адаптації, серед яких і завдання формування самообслуговування (Г. Блеч, А. Висоцька, О. Гаврило, І. Гладченко, Л. Дробот, Г. Зак, В. Карвяліс, О. Ковальова, С. Конопляста, В. Лубовський, Н. Лур'є, Н. Макарчук, О. Маллер, В. Мачихіна, Г. Мерсіянова, С. Мирський, О. Мякушко, Н. Павлова, Б. Пінський, С. Трикоз, О. Чеботарьова та багато інших).

Вивчаючи питання трудової діяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, у контексті яких розглядалось самообслуговування, дослідники наголошували, що цей важливий аспект виховання необхідно здійснювати з урахуванням нервово-психічних особливостей дітей (Л. Вавіна, Л. Виготський, А. Висоцька, О. Гаврилов, О. Гармаш, К. Грачова, Г. Дульнєв, Л.

Занков, В. Золотоверх. Д. Ісаєв, А. Колупаєва, У. Крістен, М. Лур'є, О. Маллер, Н. Мацько, Д. Мелехов, Т. Сак, Г. Сухарєва, О. Хохліна, Г. Цикото, Л. Шипіцина, Я. Юдилевич).

Підкреслюючи зв'язок ефективності корекційно-педагогічного впливу з урахуванням клінічних і психологічних особливостей дітей, дослідники констатували необхідність визначення ступеню порушень інтелектуального розвитку, оскільки глибина порушення впливає на особливості клінічних проявів.

Порушення інтелектуального розвитку – це стійке, явно виражене зниження пізнавальної діяльності, що виникло на основі органічного ураження центральної нервової системи. Переважно йдеться про ураження головного мозку.

Легкий ступінь – F70 (IQ 50–69);

Помірний ступінь – F71 (IQ 35–49);

Тяжкий ступінь – F72 (IQ 20–34);

Глибокий ступінь – F73 (IQ нижче 20).

F – це шифр, який надають у висновках від інклюзивно-ресурсні центри. Ступені залежить від IQ. Наприклад, IQ нормотипової людини – приблизно 100–120 [75].

Отже, в межах нашого дослідження виокремлюється група дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня, що, в контексті поставлених завдань, потребує більш детального аналізу особливостей їх розвитку.

Принципове значення такий аналіз має ще й тому, що вивчення трудової діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями стосовно ступеню порушення показало залежність ефективності праці не тільки від глибини інтелектуального порушення, а також від інших характеристик особистості: емоційної рівноваги, цілеспрямованої активності, витривалості, інтересів, уподобань тощо. Як наслідок, важливим доповненням до клінічних результатів виступає психолого-педагогічне вивчення усіх сторін особистості такої дитини

[34, с. 44].

Зроблені нами аналіз та систематизація літературних джерел дозволяють констатувати, що для дітей з помірним ступенем інтелектуального порушення характерні дифузні органічні порушення головного мозку, які зумовлюють складне психофізичне недорозвинення. Окрім значного зниження інтелекту, їм властиві грубі порушення всіх сторін психіки: мислення, мовлення, пам'яті, уваги, моторики, емоційно-вольової сфери, які прямо або опосередковано впливають на формування навіть елементарних видів трудової діяльності.

Так, вивчення вищої нервової діяльності дітей досліджуваної категорії виявило якісну своєрідність основних нервових процесів. Їх інертність, нестійкість ускладнює формування динамічних стереотипів, які складають фізіологічну основу як навчальних, так і трудових навичок.

Особливості вищої нервової діяльності, зокрема, порушення діяльності рецепторів, призводить до збіднення досвіду, звуження кола уявлень та понять про навколишнє середовище. Тому для таких дітей характерна недостатність складних форм пізнавальної діяльності. Характерними порушеннями емоційно-вольової сфери у досліджуваної категорії дітей виступає незрілість та інфантильність емоцій. Діти з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня характеризуються незграбністю, недиференційованістю моторики. Диференційовані рухи пальців у багатьох є неможливими, що є іноді непереборною перешкодою для формування навичок самообслуговування. Їм важко виконувати дії, що потребують точності, довільної уваги, координованості рухів, особливо дрібних. Мовлення таких дітей аграматичне, збіднене. Словниковий запас різко обмежений, у ньому відсутні узагальнюючі та абстрактні терміни. Речення прості, непоширені, неправильно побудовані. Звернені інструкції розуміють лише в конкретних ситуаціях. Складні граматичні конструкції не розуміють взагалі. Мимовільна увага залежить від фізичних характеристик об'єктів. Стійкість уваги вимірюється декількома хвилинами. Ці діти не виділяють деталі предметів, не бачать відмінне між ними, мають суттєво звужений обсяг пам'яті. Діти з інтелектуальними

порушеннями помірного ступеня дуже вразливі. Вони можуть виконувати прості завдання під безпосереднім контролем педагога, реалізовувати автоматизовані навички, в тому числі, навички самообслуговування. Такі діти практично не спроможні до самостійного налагодження соціальних контактів: в родині, у закладі, де вони навчаються, серед знайомих, близьких та друзів [31, с. 99].

Порушення рухового і психічного розвитку, труднощі, які відчувають діти в повсякденному житті, гіперопіка з боку дорослих – все це знижує мотивацію до оволодіння навичками самообслуговування. Несформованість мотивації до самообслуговування може стати причиною бездіяльного способу життя, чинником, що гальмує подальше оволодіння трудовими та професійними навичками.

Разом з тим, численними науковими дослідженнями доведено, що діти з помірним ступенем інтелектуального порушення, зазвичай, здатні до простої практичної діяльності за умови ретельної побудови завдань, постійного нагляду, контролю та вказівок педагога, в умовах стабільності оточуючого середовища, незмінних вимог, які до них висуваються. Завдяки навчанню шляхом багаторазового показу способу виконання вдається підготувати дитину до праці. У дорослому віці вони здатні до простої практичної роботи під наглядом та керівництвом педагога (Г. Дульнев, І. Єременко, Х. Замский, Н. Морозова, В. Петрова, Б. Пінський, Н. Стадненко, К. Турчинська, Ж. Шиф, О. Хохліна та ін.).

Підкреслюючи специфічні особливості соціально-трудової адаптації осіб з інтелектуальними порушеннями, дослідники вбачають у навчанні праці потужний чинник, який сприяє розвитку такої дитини.

Так, значний внесок у теорію трудового навчання дітей цієї категорії належить видатному дефектологу В. Кащенко, який розглядав працю дітей з інтелектуальними порушеннями як засіб задоволення потреби зростаючого організму в м'язовій діяльності. Йому належить розробка педагогічної системи адаптації дітей з інтелектуальними порушеннями до життя, провідне місце у

якій займала трудова діяльність. В. Кащенко обґрунтував корекційну роль праці як джерела не тільки професійної освіти, а й соціального виховання дитини. Він наголошував, що завдяки трудовій діяльності відбуваються позитивні зрушення у вихованні дітей з інтелектуальними порушеннями, а саме: мотивація і розвиток загальної працездатності, вироблення систематичності і витримки в роботі, зосередження уваги тощо. Через трудове навчання дитина відволікається від небажаних, негативних інтересів, формуються нові інтереси, відбувається розвиток загальної активності, особливо у пасивних дітей. Праця допомагає конкретизувати і виправляти нечіткі уявлення та поняття дітей про навколишній світ [21, с.102].

Важливі аспекти особистісного розвитку, формування яких здійснюється у праці було виділено в дефектологічній науці Г. Дульневим. Йдеться, насамперед, про формування у дітей цілеспрямованості та самостійності як необхідної умови формування діяльності в цілому. Формування навичок самообслуговування не є виключенням.

Отже, викладені в науковій літературі погляди дослідників щодо ролі трудового виховання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня визначають зміст навчально-виховної роботи з ними, який повинен всебічно сприяти виявленню позитивних можливостей та підготовки до доступних їм видів праці. З огляду на це, традиційно, корекційно-виховна робота з цією категорією дітей ґрунтується на проведенні занять із самообслуговування, ручної праці та предметно-практичної діяльності у молодшому віці та господарсько-побутовій і виробничій праці у старшому віці. Як же в науці розвиваються уявлення про шляхи реалізації цього змісту, насамперед, в межах формування навичок самообслуговування?

У працях видатних науковців: Л. Занкова, Б. Пінського, І. Соловйова, Ж. Шиф, значна увага надавалася аналізу чинників, які впливають на формування навичок самообслуговування у дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема, названі дослідники надавали провідного значення особливостям сприймання, уваги, пам'яті, а також мисленнєвих операцій, без урахування

яких неможливо забезпечити ефективні умови навчання.

Інші дослідники цей перелік розширюють вказівками на властиві дітям з помірним ступенем інтелектуального порушення анатомо-фізіологічної зрілості руки, зорово-рухової координації, здатності відрізнити правильні рухи від неправильних, встановлювати зв'язок між характером руху та його результатом. Як складна функціональна система, зорово-рухова координація формується у перші місяці життя та забезпечує узгодженість пошукових та фіксуючих об'єкт рухів очей з конкретно-спрямованими діями рук, здійснюючи таким чином вплив на формування предметно-практичної діяльності, а також самообслуговуючої діяльності.

Грубі порушення моторики виявляються у таких дітей в несформованості координації, точності та темпу довільних рухів. У більшості з них рухи неупорядковані, що суттєво утруднює виконання послідовних, узгоджених дій. Особливі труднощі такі діти відчувають у процесі виконання дрібних диференційованих рухів рук і пальців (застібання, шнурування тощо), які лежать в основі функціонування навичок самообслуговування. Вони часто не узгоджують зусиль під час дій з предметами (кидають, стискають, шарпають). Однак, за умови своєчасного та комплексного корекційного впливу, моторика, координація та точність рухів дітей значно покращуються, що має велике значення для формування навичок самообслуговування, а надалі – трудової підготовки [8].

Дослідник О. Маллер спростовує думку про те, що дитина з помірним ступенем інтелектуального порушення з віком самостійно навчається одягатися та іншим побутовим навичкам. Вчений наголошує, що тільки якомога ранні, регулярні та спеціально організовані заняття сприяють формуванню відносної побутової незалежності такої дитини [24, с. 38].

Процес формування навичок самообслуговування значно ускладнює невміння дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня орієнтуватися в умовах завдання, неможливість програмувати свої дії та оцінювати їх результат. Ці причини, разом із різким зниженням психічного

тону, негативізмом, неуважністю, психічною пасивністю, на думку О. Раборова, Н. Волохова, І. Соловійова та інших учених зумовлюють «ухиляння від завдання без спроби його вирішення» [27].

Властиву цій категорії дітей, швидку втрату сформованої навички дослідники пов'язують із відсутністю регулярних, закріплюючих вправ. З цього приводу дослідник О. Зінов'єв звертається до аналізу своєрідності утворення умовних рефлексів у дітей з інтелектуальними порушеннями. На його думку, постійне підкріплення міжаналізаторних зв'язків посилює утворення умовних рефлексів, запобігає їх нестійкості та згасанню під час дії гальмівних подразників.

Висвітлення в межах науково-теоретичних досліджень питань корекційно-педагогічної роботи з формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного а важкого ступеня належить цілому ряду дослідників (А. Ватажина, О. Гаврилов, Н. Гиренко, О. Малер, М. Кузьмицька, Г. Цикото та інших). У працях цих дослідників показані, наприклад, такі важливі аспекти цієї роботи як необхідність обов'язкового підкріплення вербальних впливів практичними діями дітей, а також використання емоційно-збагачених ситуацій.

Традиційно у вітчизняній науці та практиці корекційно-педагогічна робота визначається як система спеціального навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку (Т. Власова, В. Лубовский та інші).

Процес такого спеціального навчання і виховання, в першу чергу, здійснюється з урахуванням провідних видів діяльності, ґрунтується на принципах індивідуального та диференційованого підходу, соціальної та практичної спрямованості навчання, а також має розвивальний характер. Важлива роль у процесі спеціального навчання дітей з інтелектуальними порушеннями надається врахуванню збережених психічних функцій, які слугують опорою у побудові процесу корекції.

Від системи навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, як і багатьох інших важливих чинників (часу виникнення порушення,

місця та ролі недорозвинених функцій у розвитку дитини, стану центральної нервової системи тощо), на думку Ж. Шиф, В. Лубовського та інших дослідників, залежить ефективність корекції порушень у психофізичному розвитку дітей [28, с.106].

Не випадково, як нами було підкреслено, корекційно-педагогічна робота з самообслуговування, ручної праці та предметно-практичної діяльності проводиться з дітьми з помірним ступенем інтелектуального розвитку у молодшому віці. У старшому віці, відповідно, перевага надається господарсько-побутовій і виробничій праці.

Проблема навчання дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня самообслуговуванню знаходить висвітлення у працях, присвячених різним аспектам трудового навчання дітей шкільного віку/підлітків з помірною та тяжкою розумовою відсталістю (В. Асікрітов, О. Гаврилов, Т. Зінкевич, Л. Нісневіч, А. Маллер, Г. Мерсіянова, А. Хилько, О. Хохліна, Л. Шипіцина та інші).

Дослідники наголошують, що складні порушення структури особистості у дітей шкільного віку з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, які проявляються, насамперед, у організації власної діяльності та спілкуванні з оточуючими, негативно позначаються на всьому процесі адаптації до умов життєдіяльності. У вмінні оперувати навичками самообслуговування дослідники В. Соколов, О. Хохліна, Т. Татьянчинкова вбачають спосіб покращення комунікації таких дітей із соціальним середовищем.

Діти з інтелектуальними порушеннями не можуть повною мірою і на достатньому рівні усвідомити суспільну значущість праці, тому спеціальна педагогіка повинна обмежуватися формуванням відповідних трудових уявлень і понять у спрощеній та конкретній формі. Однією з умов успішного включення дітей з інтелектуальними порушеннями у трудову діяльність є вибір доступних для них елементарних видів праці [22, с. 74].

Тільки за таких умов трудове виховання та навчання матиме корекційну спрямованість, а значить слугуватиме кінцевій меті – соціальній адаптації.

Організація трудового навчання дітей з інтелектуальними порушеннями враховує також її індивідуальні особливості, адже тільки індивідуальний підхід під час розподілу трудових завдань сприяє виправленню не тільки основних порушень, але і викликаних ними наслідків.

Отже, як засвідчують дослідження, формування у дітей молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку помірного ступеня навичок самообслуговування значно утруднено. Разом з тим, систематична корекційно-педагогічна робота з формування та закріплення цих навичок у молодшому шкільному віці уможливорює позитивні результати та забезпечує подальшу соціально-трудова адаптацію такої дитини. Успішне формування досліджуваних навичок, на думку дослідників, потребує ретельного індивідуального підходу до навчання на основі попереднього вивчення актуального стану розвитку навичок самообслуговування, з наступним поетапним формування нового досвіду та його закріплення у повсякденному житті.

Висновки до першого розділу

На підставі аналізу наукової літератури з'ясовано, що формування навичок самообслуговування посідає особливе місце в психолого-педагогічних дослідженнях і є важливим напрямом психофізичного розвитку дитини, що від рівня сформованості навичок, ступеня їх автоматизованості, уміння застосовувати в аналогічних ситуаціях значною мірою залежить успішність навчання і розвитку дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, формування її особистості.

Узагальнено результати досліджень особливостей розвитку вищих психічних функцій у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. У дітей цієї категорії спостерігається інертність та нестійкість основних нервових процесів, що ускладнює формування фізіологічної основи навичок в цілому. Їм притаманні порушення мислення, мовлення, пам'яті, уваги, моторики, емоційно-вольової

сфери, які значно ускладнюють процес формування навичок самообслуговування. Особливе значення має несформованість координації, точності, темпу довільних рухів, що суттєво утруднює виконання послідовних, узгоджених дій, дрібних диференційованих рухів рук і пальців, які лежать в основі функціонування навичок самообслуговування.

З'ясовано, що формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку виявляється найбільш доступною та мотивованою природніми потребами діяльністю. Систематична корекційно-педагогічна робота з формування та закріплення цих навичок уможливорює позитивні результати та забезпечує подальшу соціально-трудову адаптацію такої дитини. Успішність формування досліджуваних навичок потребує ретельного індивідуального підходу до навчання на основі попереднього вивчення актуального стану розвитку навичок самообслуговування, з наступним поетапним формуванням нового досвіду та його закріплення у повсякденному житті.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК САМООБСЛУГОВУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Діагностика стану сформованості навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку

Процес формування навичок самообслуговування тісно пов'язаний з психічною діяльністю дитини. У період формування навичок самообслуговування дитина повинна навчитися цілеспрямовано діяти з предметами і одночасно керувати своїми діями.

Важливо відмінною рисою діагностики стану сформованості навичок самообслуговування у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями є не тільки вивчення навичок самообслуговуючих дій, а й вивчення сформованості уявлень про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування; стан сформованості дрібної моторики рук, як важливого фактора виконання цілеспрямованих дій та самообслуговуючих операцій, а також вивчення здатності дітей сприймати інструкцію, сприймати допомогу, користуватись вербальною або невербальною комунікацією як засобом взаємодії у процесі самообслуговуючої праці.

Отже, на основі науково-методичного аналізу літературних джерел з проблеми дослідження та особистого практичного досвіду навчання та виховання дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями у розвитку, зокрема визначено поняття «навички самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями у розвитку», до якого належать: елементарні знання про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування, санітарно-гігієнічні навички, навички одягання та роздягання, особливості сформованості дрібної моторики рук.

Для діагностики навичок самообслуговування, на нашу думку, потрібно включати завдання, які спрямовані на визначення у дітей рівня володіння способами дій, знань і навичок, реалізацію їхнього досвіду в різних умовах

самообслуговуючої діяльності.

При організації констатувального етапу дослідження ми спирались на принцип порівняльного підходу, який дозволяє виявити особливості формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку легкого ступеня. Для цього було використано медичні картки дітей із зафіксованими висновками фахівців (психіатрів, неврологів та дефектологів).

Дослідженням було охоплено першокласників спеціальна школа № 2 в смт Клевань Рівненської обласної ради.

Вивчення стану сформованості навичок самообслуговування складалась з трьох етапів.

На першому етапі у дітей перевіряли сформованість елементарних знань (уявлень) за наступними темам: «Частини тіла», «Посуд», «Меблі», «Одяг», «Взуття», «Продукти харчування».

Інструкція: дитині пропонується вибрати серед ряду предметів названий педагогом предмет: тарілка, ложка, кастрюля та співставити його з названим предметом.

Звертаємо увагу на чіткість виконання завдання, вміння впізнавати, співставляти названий предмет серед запропонованих.

Інструкція: дитині пропонується показати на малюнку предмети: частини тіла, посуду, меблів, одягу, взуття, продукти харчування. Зверталась увагу на правильність виконання завдання.

З'ясовувалося, чи можуть діти співвідносити предмети найближчого оточення з їх назвами.

Для цього першокласникам пропонувалися завдання наступного типу:

- ✓ по темі «Частини тіла»: – «Покажи, де руки (ноги, шия, голова, живіт та ін.)»;
- ✓ по темі «Посуд»: – «Покажи, де чашка (виделка, ложка, ніж, тарілка та ін.)»;

- ✓ по темі «Одяг»: – «Покажи, де майка (футболка, колготи, штани, куртка та ін.)»;
- ✓ по темі «Взуття»: – «Покажи, де туфлі (кросівки, черевики та ін.)»;
- ✓ по темою «Меблі»: – «Покажи, де диван (стіл, стілець, ліжко, парта та ін.)»;
- ✓ по темі «Продукти харчування»: – «Покажи, де хліб (булка, молоко, компот, суп та ін.)».

При обстеженні уявлень про предмети побуту, як допоміжний засіб, використовувалися елементи методики піктограм.

Критерії оцінювання: самостійність виконання дитиною завдання, точність розрізнення предметів, правильне називання їх або вказування на них рукою.

На другому етапі у дітей обстежували вміння застібати і розстібати «липучки», блискавки, гудзики. Дитині пропонувалося на спеціальному полотні застібнути і розстібнути спочатку «липучки», потім блискавки, потім гудзики. Полотно лежало перед дитиною на столі. Оцінювалося виконання дитиною даних операцій і розуміння інструкцій.

Крім цього, на другому етапі оцінювалося, наскільки вільно дитина може рухати пальцями (проводилися проби на праксис, пози пальців) і проби на динамічний праксис.

Проба на праксис пози пальців. Дитині пропонується пограти в «Слухняні пальчики». Послідовно повторювати кожну з зазначених поз пальців руки: витягнути по одному другий, п'ятий, другий і третій, другий і п'ятий пальці; скласти пальці в кільце, покласти пальці один на одного. По черзі обстежують обидві руки.

Проби на динамічний праксис. Дитині пропонується пограти в «Слухняні ручки». Дорослий показує різну послідовність рухів кисті («кулак-ребро», «долоня-кулак»), дитина повторює.

Критерії оцінювання:

0 балів – неможливість виконання проб;

1 бал – для виконання проби необхідні наступні види допомоги: вербальна регуляція і поєднане виконання;

2 бали – проба виконується з невеликими помилками, дитина або самотійно виправляє помилку, або після зауваження дорослого;

3 бали – безпомилкове і плавне виконання проби.

Третій етап був присвячений безпосередньо вивченню сформованості навичок самообслуговування у першокласників з інтелектуальними порушеннями. Спостереження за дітьми проводилося як у повсякденному їх житті, так і на спеціально організованих заняттях (під час обіду, в ігровій кімнаті). Проводилась, також, бесіда та анкетування з батьками (поведінка дітей вдома та як сформовані навички самообслуговування дітей).

Вивчення стану сформованості навичок самообслуговування у першокласників проводилась методом спостереження та тестування.

Результати та обробка зібраних даних фіксувалася у завчасно розроблених протоколах (додаток А).

Методикою було передбачено надання різного обсягу допомоги на всіх етапах виконання завдань, які проходили в ігровій формі. Результати виконання кожного із завдань було оцінено відповідними балами.

Особливої уваги в ході дослідження було надано якісному аналізу стану сформованості навичок самообслуговування першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Для кількісного та якісного аналізу отриманих даних було визначено критерії оцінювання: правильність виконання; повнота та самотійність виконання завдання; послідовність виконання; характер використаної педагогічної допомоги та її вплив на результат виконання завдання.

Методика вивчення кожного з питань, які досліджувалися, містила:

- постановку перед дитиною завдання;
- інструкцію щодо виконання певного завдання;
- подачу стимульного матеріалу (словесного, наочного, дидактичного);
- виконання завдання та його оцінювання за обраними критеріями;

– обробку отриманих результатів, виявлення рівнів сформованості навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку легкого ступеня.

Розроблені критерії оцінювання результатів якості виконання навичок оцінювалися в балах:

0 балів – навичка відсутня, всі дії виконуються дорослим;

1 бал – дитина співпрацює з дорослим, виконання навички проходить у партнерстві з дорослим, здійснюється «рука в руку» з дитиною, супроводжується покроковою інструкцією або коментарем до дії;

2 бали – навичка у дитини сформована, але використовується нею незалежно від ситуації, тобто дитині потрібні постійні вказівки, де і як використовувати ту чи іншу навичку;

3 бали – навичка сформована. Самостійне виконання навички без нагадування в будь-якій ситуації.

Зокрема, для кожного блоку було визначено шкалу розподілу рівнів відповідно до кількості завдань у блоці.

Результати обстеження заносяться до зведеної таблиці та аналізуються. Якщо під час обстеження стан сформованості навичок самообслуговування не відповідає віку дитини, дослідник ставить відмітки у відповідних графах.

Бали підраховуються так:

1. від 75 до 93 балів – високий рівень. Навички самообслуговування повністю сформовані. Першокласники самостійно можуть виконувати всі операції по блокам:

2. від 50 до 74 балів – достатній рівень. Самі навички самообслуговування сформовані, тобто першокласники виконували всі дії самостійно, але під час виконання деяких завдань потребували нагадування про підказку з боку дорослих.

3. від 26 до 49 балів – середній рівень. Навички самообслуговування знаходяться на стадії формування, при цьому першокласники потребують постійної допомоги дорослого. Діти співпрацюють з дорослими, виконують усі

операції «рука в руку», виконують усі підказки. Також до цієї групи відносяться першокласники, що намагаються допомогти дорослому під час виконання тої чи іншої операції (наприклад, одягнути чи роздягнути окремі частини одягу).

4. від 0 до 25 балів – низький рівень сформованості навичок самообслуговування. Навички відсутні, першокласники не співпрацюють з дорослими, не розуміють цілі виконання завдання, можуть вести себе неадекватно по відношенню до нього. Також до цієї групи входять діти, що намагаються виконувати елементарні дії, полегшуючи дорослому у догляді за ними (наприклад, під час одягання намагаються просунути руки в рукава, ногу у кросівки). Усі діти даної групи повністю залежать від сторонньої допомоги, самостійно ніяких дій не в змозі виконати.

Відповідно до розкритої методики, першокласники виконували завдання, метою яких було виявлення стану їхньої сформованості навичок самообслуговування. Результати комплексного вивчення виявлених рівнів ми розглядаємо як діагностичну основу для розробки системи корекційної та освітньої діяльності педагога.

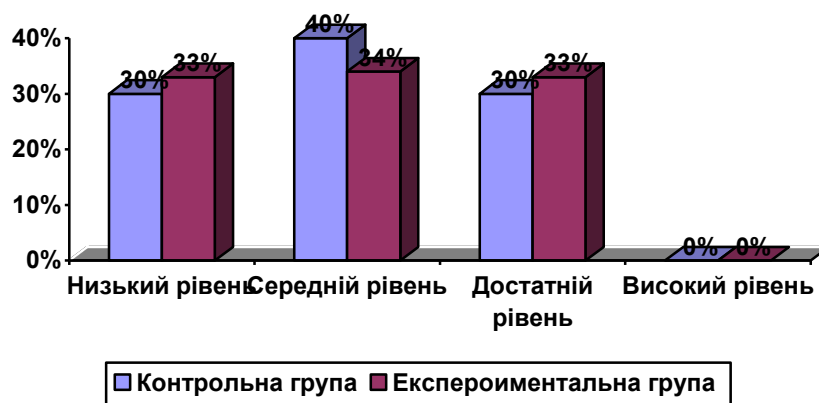
Результати констатувального етапу дослідження свідчать про рівень сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку легкого та помірного ступеня на першому році навчання в спеціальній школі.

На першому етапі проведено діагностику сформованості елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування.

У першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку контрольної групи сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування знаходяться на низькому та достатньому рівнях – 30%, на середньому – 40%, та у жодної дитини не сформовано на високому рівнях. А серед першокласників експериментальної групи сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування знаходяться на низькому та

достатньому рівнях –33%, на середньому – 34%, та у жодної дитини не сформовано на високому рівнях (Гістограма 2.1.).

Рівень сформованості елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування у першокласників



Гістограма 2.1

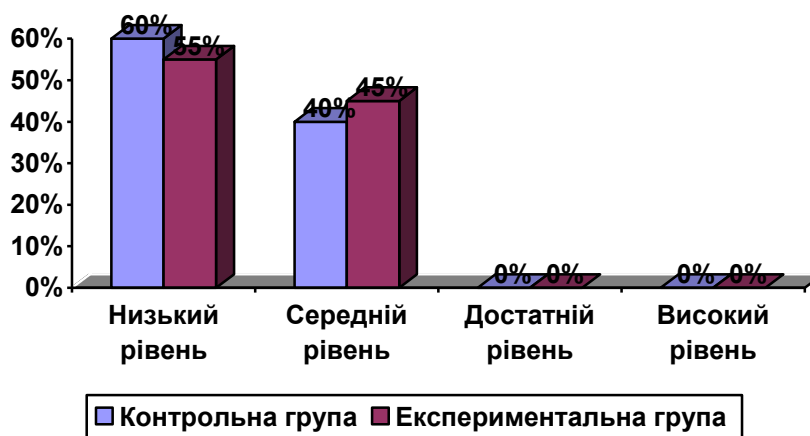
Це свідчить про те що діти першого класу з порушеннями інтелектуального розвитку мають низькі пізнавальні можливості нестійкий інтерес до предметів, низьку концентрацію уваги (сконцентрувати увагу не можуть на предметі взагалі або концентрують на короткі проміжки часу). Для всіх дітей характерним було загальне недорозвинення мови, яке проявляється в невмінні вимовляти навіть прості склади. Більшість досліджуваних першокласників відносяться до «немовних» дітей. Для всіх дітей групи характерно обмежене розуміння зверненої мови. Першокласники на низькому рівні володіють знаннями за темами: «Частини тіла», «Одяг», «Взуття», «Посуд», «Меблі», «Продукти харчування», не співвідносять предмети з їх назвами. Дітям характерно обмежене розуміння зверненої мови.

На другому етапі проведено діагностику сформованості дрібної моторики у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку.

У більшості першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку контрольної групи сформованість дрібної моторики знаходяться на низькому рівні – 60%, на середньому 40% та у жодної дитини не сформовано на достатньому та високому рівнях. Серед першокласників експериментальної

групи сформованість дрібної моторики знаходяться на низькому рівні – 55%, на середньому 45% та у жодної дитини не сформовано на достатньому та високому рівнях. (Гістограма 2.2.).

Рівень сформованості дрібної моторики у першокласників



Гістограма 2.2

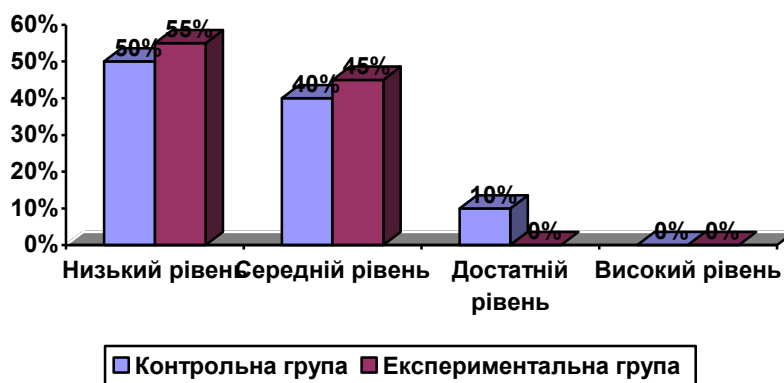
Перешкодою в оволодінні дитиною найпростіших життєво необхідних умінь та навичок самообслуговування є суттєві відхилення в розвитку моторики. Це зумовлено тим, що у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку моторика характеризується незграбністю, недиференційованістю. Спастичність м'язів рук, гіперкінези обумовлюють неправильний захват та зміни в положенні пальців дітей, що ускладнює предметну діяльність. Диференційовані рухи пальців у багатьох є неможливими, що є іноді перешкодою для формування навичок самообслуговування. Їм важко виконувати дії, що потребують точності довільної уваги, координованості дрібних рухів.

На третьому етапі проведено діагностику сформованості санітарно-гігієнічних навичок.

У більшості першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку контрольної групи сформованість санітарно-гігієнічних навичок знаходяться на низькому рівні – 50%, на середньому – 40%, на достатньому – 10%, та у жодної дитини не сформовано на високому рівні. Серед першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку експериментальної групи

сформованість санітарно-гігієнічних навичок знаходяться на низькому рівні у 55%, на середньому – 45%, та у жодної дитини не сформовано на достатньому та високому рівнях (Гістограма 2.3).

Рівень сформованість санітарно-гігієнічних навичок у першокласників



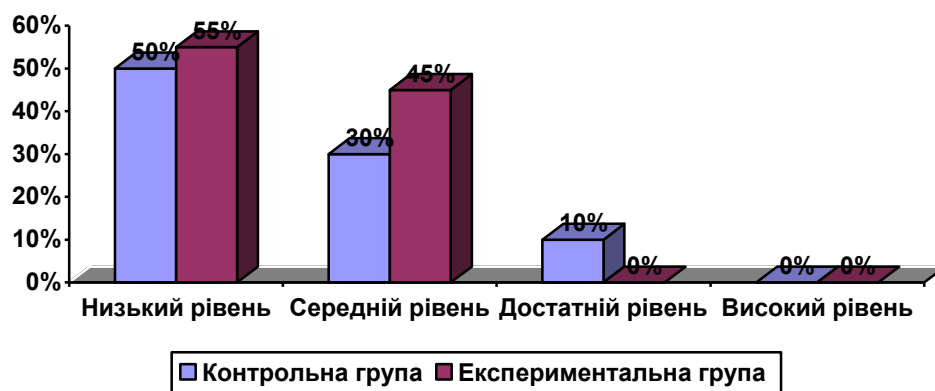
Гістограма 2.3

Діти не вміють самостійно відкривати кран з водою і мити руки та обличчя, користуватися зубною щіткою та пастою, не можуть, підходячи до крану стоять і чекають на дорослого, деякі діти при вигляді води, яка тече з крана, починають кричати і тікати. Після миття рук не підходять до рушника, або підходять, але витерти руки самі не можуть, руки витирає дорослий.

На третьому етапі дослідження було проведено діагностику сформованості навичок одягання-роздягання.

У першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку контрольної групи сформованість навичок одягання та роздягання знаходяться на низькому рівні – 50%, на середньому – 30%, на достатньому – 10% та у жодної дитини не сформовано на високому рівні. Серед першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку експериментальної групи сформованість навичок одягання та роздягання знаходяться на низькому рівні у 55%, на середньому – 45% та у жодної дитини не сформовано на достатньому та високому рівнях (Гістограма 2.4).

Рівні сформованості навичок одягання-роздягання у першокласників



Гістограма 2.4.

Під час констатувального етапу дослідження виявлено, що у більшості першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку низький рівень сформованості навичок самообслуговування, діти мають значні порушення інтелектуальної та моторної сфери і вимагають цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи, починаючи з розвитку пізнавальної, психомоторної сфери, уявлень про предмети побуту та їх використання, підготовки руки, тренування диференціальної діяльності пальців, формування елементарних навичок самообслуговування.

Отже, показники стану сформованості навичок самообслуговування у першокласників з інтелектуальними порушеннями, отримання результатів яких дозволило виявити характерні особливості і труднощі в процесі опанування навичками самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня та спрогнозувати перспективи здійснення корекційно-виховної роботи, спрямованої на конкретну дитину.

Визначені рівні сформованості навичок самообслуговування першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку є діагностичним підґрунтям для розробки експериментальної методики.

2.2. Експериментальна методика формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку та результати її впровадження

Аналіз результатів констатувального експерименту підтвердив, що нагальним для першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку є опанування життєво необхідними навичками самообслуговування. Сформованість окреслених навичок забезпечує задоволення елементарних потреб, але й визначає успішність подальшої навчальної діяльності. Відповідно несформованість будь-якої навички призводить до ускладнень процесу навчання та соціалізації дитини в соціум.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що існуючі на сьогодні шляхи формування навичок самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку не забезпечують, на жаль, достатнього рівня їх розвитку.

Розроблена нами експериментальна методика реалізувалась в спеціальній школі № 2 в смт Клевани Рівненської обласної ради. До впровадження експериментальної методики залучались першокласники, педагоги та батьки дітей з порушеннями інтелектуального розвитку на етапі закріплення набутих навичок самообслуговування і використання їх у повсякденному житті.

Експериментальна методика формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку впроваджувалась поблочно.

Кожен блок містив в собі окремі структурні елементи та теми для вивчення.

Блок «Сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування».

Спочатку з дітьми проводилася робота з формування уявлень про себе. Саме з цих уявлень починається залучення дитини до соціального світу. При формуванні у дітей початкових уявлень про себе важливим є встановлення довірливих відносин між педагогом і кожною дитиною, виділення її позитивних

особистісних якостей.

Зазначимо, що спеціально організований педагогічний процес має базуватися переважно на вправлянні: на показі, використанні унаочнень та можливості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня копіювати (повторювати, наслідувати). Навчання має ґрунтуватися на наочному багаторазовому показі з поступовим ускладненням завдань. Можливості першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня в навчанні повинні розглядатися з позиції їх участі в самому процесі навчальної діяльності. Перш за все, мається на увазі здатність їх довільної психічної діяльності, до вольового регулювання своєї поведінки в межах можливості кожної дитини. Саме ці якості забезпечують дитині та дорослому встановлення первинного контакту, без якого неможливо організувати освітній процес. При цьому слід звернути увагу і на характер самого контакту, який може бути різним: мовленнєвим, з використанням жестів, міміки, образотворчих засобів.

Первинний контакт, як початок взаємодії дитини та дорослого, в багатьох випадках визначається розумінням першокласником звернень педагогів та батьків (інструкції, прохання, доручення, зауваження, схвалення та ін.). Одним дітям достатньо усної інструкції. Вони розуміють мовленнєві інструкції, зауваження та інше, а іншим дітям при звертанні до них необхідно наочне, мімічне та жестові підкріплення. З окремими дітьми взаємодія встановлюється лише за умови наочно-дійового супроводу.

Однією з найважливіших характеристик діяльності дитини є прийняття нею допомоги з боку дорослого. Міра цієї допомоги може бути різною: організуючою, пояснювальною та навчальною, так організуюча допомога свідчить про більш високі можливості дітей, коли буває достатньо лише мімічного виразу на обличчі (невдоволення, схвалення та інше), жесту (показ пальцем, покачування головою та ін.), інтонації чи мовленнєвого звернення типу «увага», «думай» та інше. Більшості дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня потрібна пояснювальна та навчальна допомога.

На уроках та в позаурочний час проводилася робота з формування зорового образу «Я» – уявлення про будову тіла та свого зовнішнього вигляду.

Після того як у дитини сформувалися елементарні уявлення про себе, проводилася робота, спрямована на формування уявлень про предмети навколишнього світу, зокрема про сезонні види одягу, взуття, предмети посуду, продукти харчування, предмети особистої гігієни.

Паралельно проводилася робота з розвитку дрібної моторики рук. На уроках трудового навчання вчили дітей користуватися ножицями, застібати і розстібати гудзики.

На початковому етапі корекційно-розвиваючої роботи з формування навичок самообслуговування, як на уроках так і в позаурочний час першокласників необхідно вчити оволодінню навичками, які педагог виконує руками дитини, регулюючи її зусилля таким чином, щоб було можливо правильне виконання дії. Педагог постійно промовляє всі дії, які він виконує разом з дитиною: називає використовувані предмети, частини тіла, які беруть участь у формуванні навички, вказує на зроблені помилки, схвалює навіть найнезначніші досягнення, при цьому намагається стимулювати дитину до виконання дій самостійно, а також стимулює самостійну мову дитини. Далі ведеться робота по вдосконаленню навичок самообслуговування, придбаних дітьми в процесі попереднього навчання. Наприклад, якщо дитина навчилася виконувати будь-яку дію за мінімальної допомоги педагога, то тоді дитині надається можливість виконати цю дію самостійно, при цьому його необхідно спонукати жестами і спокійною, ласкавою мовою. У процесі формування навичок самообслуговування педагог фіксує роль самої дитини в отриманні того чи іншого результату.

У межах цієї програми ми використали комплекси дидактичних ігор та вправ, методику PECS, які були спрямовані на формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня.

Провідною діяльністю дитини молодшого шкільного віку є гра, тому

навчання першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня повинно спиратись на дидактичну гру, яку використовують як самостійну форму організації навчання.

При формуванні навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня використання дидактичних ігор є необхідною умовою пояснення дитині навчального матеріалу. Всі використані ігри можна поділили на три категорії: дидактичні, сюжетно-рольові та ігри для розвитку моторики руки.

При формуванні навичок самообслуговування основну роль повинні виконувати дидактичні ігри та спеціальні вправи в повсякденних режимних моментах. Заняття з формування навичок самообслуговування повинні включати наступні етапи:

- створення позитивно-емоційного ставлення до навички;
- гра з лялькою або іншими іграшками (обігравання навички з персонажем);
- демонстрація дії педагогом (показ на собі і коментуванні кожної дії);
- спільні дії дорослого з дитиною;
- дії дитини по наслідуванню діям дорослого;
- самостійні дії дитини (планування своєї діяльності, коментування поетапності виконання дій самою дитиною).

З метою оволодіння дітьми конкретними навичками самообслуговування проводяться різні види занять.

Перший вид занять проводиться для відпрацювання тих рухів рук і дрібної моторики пальців, які необхідні для виконання предметних дій, що входять до складу різноманітних навичок. Так, наприклад, для успішного оволодіння правильним користуванням ложкою необхідний розвиток згинальних і розгинальних рухів долоней руки. Разом з тим, ці рухи, як правило, у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня своєчасно не формуються, тому наводиться цілий ряд занять, спрямованих на розвиток цих рухів. Доцільно використовувати пальчикові ігри для розвитку

моторики руки дитини з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня на кожному занятті з формування навичок самообслуговування (додаток В).

Другий вид занять спрямований на створення у першокласників позитивного ставлення до навички. При цьому важливо, щоб діти зрозуміли значення цієї навички і захотіли нею опанувати.

Третій вид занять спрямований на аналіз послідовності виконання навички, на розуміння і значення кожного етапу дії. Тут дуже важливо розділити дію на етапи, звернути увагу дітей на кожен етап, показати, що послідовність їх не може змінюватися.

Як показало констатувальне дослідження першокласники з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня мають значні недоліки в розвитку мовлення: загальний недорозвиток мовлення, нерозуміння зверного мовлення, відсутність комунікативних навичок. Тому з метою стимуляції окреслених навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями, окрім звичних методів і прийомів слід застосовувати і нетрадиційні форми та методи на невербальному рівні, зокрема, спілкування за допомогою альтернативної комунікації PECS.

PECS (picture exchange communication system) – система спілкування за допомогою обміну картками, яка була розроблена як метод альтернативного спілкування для осіб із розладами аутистичного спектра.

PECS не є стандартизованою методикою із суворо визначеними правилами. Це – основа формування мотивації до спілкування в дитини та вироблення навичок користування засобами альтернативної комунікації.

Використанням PECS пробуджують і розвивають когнітивні можливості першокласників, стимулюють і активізують їх діяльність, в тому числі і комунікативну. Опора на «графічне» мовлення допомагає становленню імпресивного мовлення дітей, що в свою чергу створює сприятливі передумови для формування експресивного мовлення.

Використанням PECS передбачає певну етапність: фізичний обмін

картками: навчання обмінюватись картками з педагогом та однокласниками; передача карток в просторі; навчання розпізнавання зображення на картках; навчання складання речень з карток; навчання відповідати на прості питання за допомогою карток; навчання робити коментарі за допомогою карток.

При введенні першокласників в світ карток PECS необхідно впевнитися в тому, що дитина може співвідносити реальний предмет з його зображенням.

Щоб полегшити процес входження в світ зображень, на стінах, розвішуються плакати із зображенням різних предметів, видів діяльності тощо. Таким чином, дитина з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня з допомогою дорослого вчиться співвідносити реальні предмети з їх зображеннями.

Використання карток PECS належить до наочних методів навчання. Особливістю їх є те, що вони тісно пов'язані зі словесними засобами і практичною діяльністю дітей.

Наочні методи навчання сприяють переведенню образів у знакові форми, предметно-наочних значень – в ідеальні, тобто у слово, в думку. Адже першокласники дістають можливість пізнавати суть сприйнятих наочно об'єктів, встановлювати між ними внутрішні зв'язки, а потім словесно відтворювати це у власному мовленні. Картки PECS забезпечують предметне співвідношення понять, теоретичних положень, що допоможе дітям з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня краще сприйняти і засвоїти навчальний матеріал, сприятиме розвитку зв'язного мовлення та розумінню дітьми малодоступних абстрактних компонентів словесного спілкування на основі їх предметного співвідношення. При цьому слід враховувати, що кількість карток, які вводяться, і темп їх засвоєння дитиною добираються дорослими відповідно рівня її інтелектуального розвитку, можливостей засвоєння знань.

Доцільно давати наступні завдання: пошук об'єктів (добери предмет за зразком, знайди предмет на малюнку, впізнай тінь, знайди за контуром та ін.); об'єднання предметів (утвори пари, назви одним словом, забори зайвий

предмет та ін.); групування предметів (групування за заданою ознакою: колір, форма, величина); групування об'єктів (розклад за зразком, знайди місце в рядку, розклади послідовно зображення та ін.); впорядкування перетворення об'єктів (складання предметів з частин, розрізні малюнки, доповни контур, з'єднай точки, з букв склади слова та ін.); найменування об'єктів (вибери за словом, познач цифрою кількість предметів та ін.)

Наступним етапом роботи є перехід дорослого від демонстрації зображень окремих предметів і дій, від встановлення зв'язку між реальним зображенням до створення тематичних стендів (розклад дня, санітарно-гігієнічні навички).

Навчання першокласників самостійно вибирати потрібну картку із серії запропонованих виступає наступним етапом. У них формується здатність вибудовувати логічний ряд, що представляє собою певний план дій.

Використання невербальних засобів комунікації в умовах спрямованого системного педагогічного впливу стимулює виникнення і розвиток усного мовлення у першокласників з інтелектуальними порушеннями, допомагає їм візуалізовувати порядок дій під час формування необхідної навички.

Особливий ефект досягається від використання карток PECS на уроках з соціально побутового орієнтування для складання послідовності дій. Педагог розміщує на набірному полотні серію малюнків у певній послідовності порядку дій. Наприклад «Миття рук» (кран, руки, мило, руки під струменем води, кран, рушник). Дорослий показує картку та дію, яку потрібно виконати. Малюнок кріпиться на дошці. Кожній наступній дії для виконання навички відповідає певний малюнок. Розмістивши послідовно ілюстрації, першокласники дістають картинний план «Миття рук». Вони засвоюють, що кожна дія виконується у певній послідовності (рис. 2.1).



Рис.2.1 Картинний план миття рук

Наступне завдання більш складніше, і дається першокласникам тільки тоді коли вони добре виконують попереднє завдання.

Складання послідовності дій – цей вид роботи вимагає наявності двох примірників серії сюжетних малюнків. Одна група малюнків демонструється дітям, а друга покладена на підставну дошку. Першокласники уважно розглядають малюнки, що демонструються. Вони пригадують, що кожна дія виконується у певній послідовності. Дорослий відбирає з серії малюнків початок певної дії. Малюнок виставляється на дошці. Вчитель запитує першокласників, про що можна повести далі розповідь, який малюнок буде наступним. Діти шукають потрібний малюнок і виставляють його на дошці. Такі дії сприяють закріпленню у свідомості першокласників знань про структуру виконання навички, формують самоконтроль щодо дотримання послідовності під час їх виконання. Важливим елементом використання карток PECS є їх функціональність, тобто можливість застосування у випадку необхідності. Формування вмінь користуватись PECS допомагає першокласнику задовольняти свої потреби, отримувати необхідні предмети. Картинні плани були розроблені нами для формування різних навичок самообслуговування (додаток Г).

Отже, при використанні на уроках методики PECS у першокласників із порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня відбувається розширення словникового запасу, накопичення максимальної кількості символів для ініціації спілкування та навчання, активізації і розвитку когнітивної сфери і формування передумов для становлення вербальної мови та

виконання практичної діяльності. Методика PECS покликана навчити дитину самостійно ініціювати та вступати в комунікацію з іншими людьми, є ефективним засобом розвитку мовленнєвої та пізнавальної діяльності дитини.

Застосування та використання вище зазначених методик, форм і методів роботи на уроках та в домашніх умовах дозволить ефективно формувати навички самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Побудова системи роботи з використанням окресленого підходу можлива за умови конструктивного контакту і співробітництва з батьками, оскільки основною метою користування цієї формою роботи є можливість виведення її використання за межі уроків і застосовування її в інтерактивному режимі. Вона виступає ефективним способом покращення життєдіяльності дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, забезпечує розуміння суб'єктами один одного як і у випадках відсутності мовлення, так і при недостатній його сформованості.

Діти з порушеннями інтелектуального розвитку починають відчувати життєву значущість спілкування під час самообслуговуючої діяльності.

Розширюються можливості для установлення контактів, для вираження своїх почуттів, емоцій, переживань, потреб і бажань і, що не менш важливо, викликає у них позитивне ставлення до соціуму.

Таким чином, спільна робота педагогів та батьків дає можливість підвищувати рівень сформованості навичок самообслуговування, що сприяє покращенню соціально-побутової орієнтації, а відтак позитивно впливає на засвоєння нею соціального досвіду, що є важливою умовою інтеграції дітей з порушеннями інтелекту в соціум.

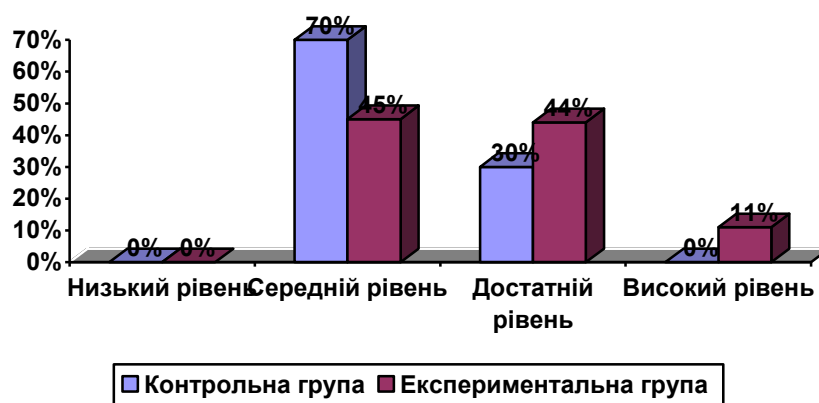
Аналіз отриманих даних після проведення експериментальної методики та їх порівняння з даними контрольних груп підтвердив ефективність експериментальної методики та доцільність педагогічних умов формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Ефективність запропонованої методики формування навичок самообслуговування була перевірена шляхом порівняльного аналізу стану сформованості навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку експериментальної та контрольної групи на різних етапах навчання. Методика дослідження стану сформованості навичок самообслуговування була аналогічною, використаній на констатувальному етапі дослідження. Отримані результати засвідчили доступність запропонованих у формувальному експерименті завдань та ефективність використаних засобів навчання.

Труднощі виникали в дітей під час виконання завдань, пов'язаних з практичною діяльністю, зокрема, одягання та роздягання, застібання блискавок та гудзиків.

У першокласників з контрольної групи сформованість стану дрібної моторики рук знаходяться на достатньому рівні – 30 %, на середньому – 70 % та у жодної дитини не сформовано на низькому та високому рівнях. А серед першокласників з експериментальної групи сформованість стану моторики рук знаходяться на високому рівні у 11 %, на достатньому – 44 %, на середньому – 45 % та на низькому рівні не сформовано у жодної дитини (Гістограма 2.5).

Стан сформованості дрібної моторики рук в контрольній та експериментальній групах

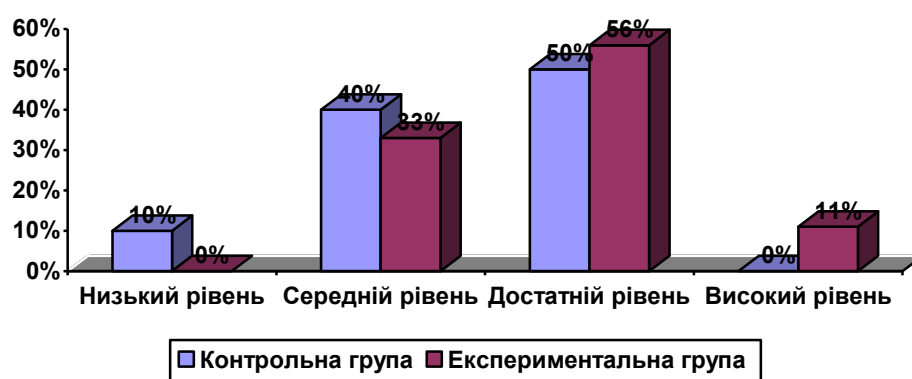


Гістограма 2.5

У першокласників з контрольної групи сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування

знаходяться на достатньому рівні – 50%, на середньому – 40%, на низькому – 10%, у жодної дитини не сформовано на високому рівні. А серед першокласників з експериментальної групи сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування знаходяться на достатньому рівні – 56%, на середньому – 33% , на високому – 11%, та на низькому рівні не сформовано у жодної дитини (Гістограма 2.6).

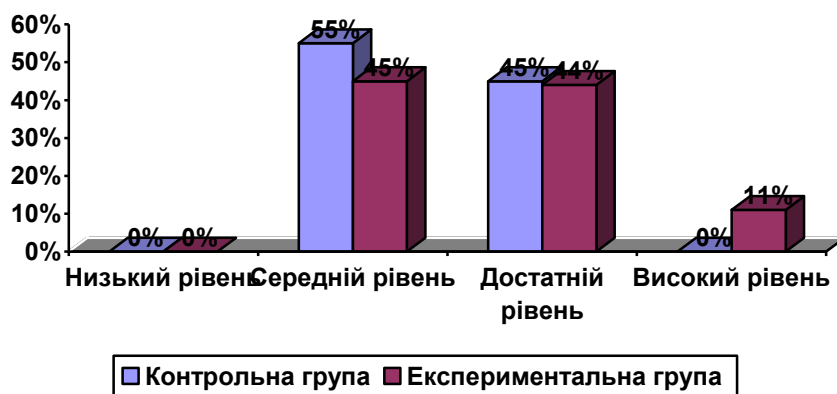
Стан сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок самообслуговування контрольній та експериментальній групах



Гістограма 2.6

У першокласників контрольної групи сформованість санітарно-гігієнічних навичок знаходяться на середньому рівні – 55%, на достатньому – 45%, та у жодної дитини не сформовано на високому та низькому рівнях. А серед першокласників з експериментальної групи навчання сформованість санітарно-гігієнічних навичок знаходяться на високому рівні у 11%, достатньому – 44%, на середньому – 45%, на низькому рівні не сформовано у жодної дитини (Гістограма 2.7).

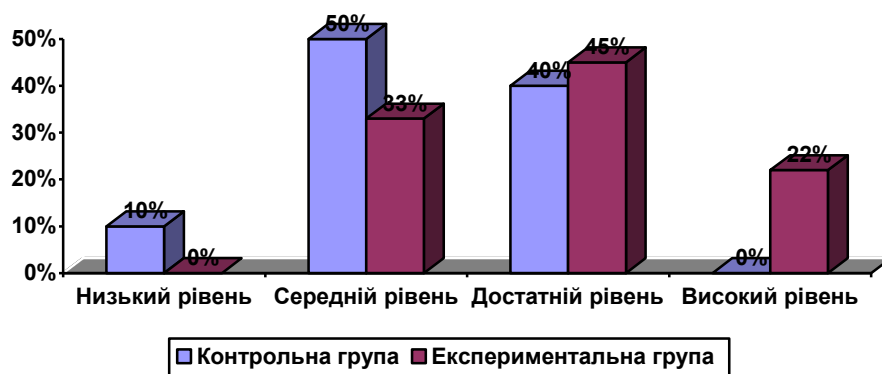
Стан сформованості санітарно-гігієнічних навичок в контрольній та експериментальній групах



Гістограма 2.7

У першокласників з контрольної групи сформованість навичок одягання та роздягання знаходяться на середньому рівні – 50%, на достатньому – 40% , на низькому – 10% та у жодної дитини не сформовано на високому рівні. А серед першокласників з експериментальної групи сформованість навичок одягання та роздягання знаходяться на високому рівні – 22%, на достатньому – 45%, на середньому – 33%, та на низькому рівні не сформовано у жодної дитини (Гістограма 2.8).

Стан сформованості навичок одягання та роздягання в контрольній та експериментальній групах

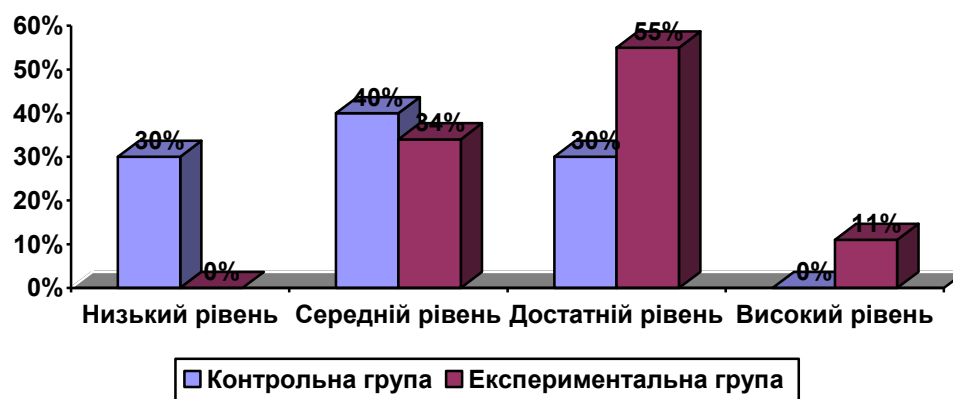


Гістограма 2.8

У більшості дітей з контрольної групи сформованість навичок самообслуговування знаходяться на середньому рівні – 40%, на достатньому 30%, на низькому – 30% та у жодної дитини не сформовано на високому рівні. А серед дітей з експериментальної групи сформованість навичок

самообслуговування знаходяться на високому рівні у 11%, достатньому – 55%, на середньому – 34%, та на низькому рівні не сформовано у жодної дитини (Гістограма 2.9).

Стан сформованості навичок самообслуговування в контрольній та експериментальній групах



Гістограма 2.9

Отримані результати засвідчили доступність запропонованих у формуальному експерименті завдань та ефективність використаних засобів навчання.

Аналіз отриманих результатів свідчить про динаміку формування навичок самообслуговування в дітей молодшого шкільного віку з експериментальної групи.

Разом з тим, слід відзначити, що формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку після проведення спеціально організованого навчання в експериментальних групах та їх порівняння з даними контрольних груп підтвердив ефективність експериментальної методики формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Результати експериментальних даних дозволили підбити підсумки корекційно-розвивальної роботи: в цілому, експериментальна робота за розробленою методикою забезпечила зростання рівня сформованості навичок самообслуговування як в цілому, такі окремих компонентів зокрема.

У ході формувального експерименту простежується позитивна динаміка, яка виявляється у зростанні кількості першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку, що мають більш високі рівні сформованості навичок самообслуговування.

Таким чином, експериментальні дані підтвердили ефективність розробленої і апробованої методики формування навичок самообслуговування у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку.

Висновки до другого розділу

За допомогою констатувального етапу дослідження особливості стану сформованості навичок самообслуговування першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку, що полягають у недостатній сформованості навичок самообслуговування, низькою мотивацією до комунікативної та пізнавальної діяльності, наявністю тенденцій до інфантильності в емоційному розвитку та несформованістю адекватної поведінки. Встановлено, що у дітей даної категорії присутня наявність нерозуміння зверненого мовлення та відсутність власного мовлення, розвитку моторної сфери, властива повна неможливість включення в цілеспрямовану діяльність навіть на рівні виконання окремих дій, що є перешкодою для формування навичок самообслуговування.

Зважаючи на результати дослідження, окреслено необхідність змін цілеспрямованого формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку з опорою на потенційні можливості та максимальне використання їх в процесі формування навички, у тому числі через зміну акцентів у педагогічній діяльності спеціалістів та батьків, що працюють та навчають дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.

Визначено теоретико-методичні засади корекційної методики формування навичок самообслуговування. Ця методика базувалась на позиціях особистісно-орієнтованого, діяльнісного, компетентісного та технологічного підходів, принципах всебічного розвитку і комплексного впливу на дитину,

індивідуалізації і диференціації, систематичності та послідовності, де особистість дитини є вищою цінністю і знаходиться в центрі педагогічного впливу, постановкою чітких цілей та завдань, розробкою методичного забезпечення.

Аналіз результатів експериментальної корекційно-розвивальної роботи підтвердив ефективність розробленої експериментальної методики формування навичок самообслуговування. Доведено, що експериментальна робота з першокласниками з порушеннями інтелектуального розвитку мала загальнокорекційний ефект, оскільки сприяла формуванню навичок самообслуговування, створювала сприятливі умови для їх соціальної адаптації, інтеграції в соціум. Проведена експериментальна робота мала й суто спеціальний корекційний ефект, що проявився у вигляді позитивної динаміки у рівнях сформованості навичок самообслуговування.

Результати формувального експерименту продемонстрували наявність якісних змін у сформованості навичок самообслуговування після проведення корекційно-розвивальної роботи. У ході експерименту найбільш значущі відмінності виявилися в динаміці формування навичок. Після експерименту стали домінувати середній рівень і достатній рівень, з'явився високий рівень сформованості навичок самообслуговування.

Узагальнений аналіз сформованості навичок самообслуговування першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку на початку експерименту та в кінці свідчить про те, що більшість дітей даної категорії показала позитивну динаміку розвитку.

За підсумками результатів експериментальної роботи встановлено, що розроблена нами експериментальна методика формування навичок самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку є продуктивною й виступає органічною складовою контексту загального розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають змогу сформулювати такі висновки:

Аналіз психолого-педагогічних літератури свідчить про значний інтерес науковців та практиків до процесу формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями. Водночас чисельні теоретичні та емпіричні дані стосовно порушень формування навичок самообслуговування (механізмів, методик діагностики та корекції) у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку не містять інформації щодо особливостей формування даної діяльності з позицій алгоритму покрокових дій з урахуванням структури ураження (складного комплексу психомоторного, інтелектуального, мовленнєвого розладів). В окремих наукових джерелах приділено увагу позитивному впливу навичок самообслуговування на психофізичний розвиток дітей з інтелектуальними порушеннями у розвитку .

З'ясовано, що формування навичок самообслуговування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку виявляється найбільш доступною та мотивованою природніми потребами діяльністю. Систематична корекційно-педагогічна робота з формування та закріплення цих навичок уможливорює позитивні результати та забезпечує подальшу соціально-трудову адаптацію такої дитини. Успішність формування досліджуваних навичок потребує ретельного індивідуального підходу до навчання на основі попереднього вивчення актуального стану розвитку навичок самообслуговування, з наступним поетапним формуванням нового досвіду та його закріплення у повсякденному житті.

Експериментально визначено стан сформованості означених навичок у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, виділено основні показники та критерії сформованості, зокрема: уявлення про себе, предмети посуду, одягу та взуття, продукти харчування; вміння впізнавати

предмети в малюнках та співвідносити з реальними предметами побуту; виконання поетапних дій, розвиток дрібної моторики, що є передумовою для формування навичок самообслуговування; орієнтування в послідовності виконання завдань. Виявлено чотири рівні сформованості навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку (низький, середній, достатній та високий), які засвідчили значущість диференційованого раннього корекційного впливу на розвиток основних показників формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку, потребу розроблення та впровадження корекційної методики.

Розроблено та впроваджено в практику експериментальну методику формування навичок самообслуговування у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями, що засвідчує ефективність, яку підтверджено аналізом отриманих даних як в експериментальній, так і в контрольній групах.

Результати формувального експерименту продемонстрували наявність якісних змін у сформованості навичок самообслуговування після проведення корекційно-розвивальної роботи. У ході експерименту найбільш значущі відмінності виявилися в динаміці формування навичок. Після експерименту стали домінувати середній рівень і достатній рівень, з'явився високий рівень сформованості навичок самообслуговування.

Узагальнений аналіз сформованості навичок самообслуговування першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку на початку експерименту та в кінці свідчить про те, що більшість дітей даної категорії показала позитивну динаміку розвитку: так, у дітей покращились навички культурно-гігієнічні. Незначна кількість першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку показала високий рівень сформованості навичок самообслуговування.

За підсумками результатів експериментальної роботи встановлено, що розроблена нами експериментальна методика формування навичок самообслуговування дітей молодшого шкільного віку з порушеннями

інтелектуального розвитку є продуктивною й виступає органічною складовою контексту загального розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. У двох книгах. Книга перша. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – Київ: Либідь, 2003. – С. 150
2. Блеч Г.О. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для 1- 4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. 2018. <https://lib.iitta.gov.ua/711541>
3. Блеч, Г.О. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями. Навчання грамоти. 2018 . Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/712585>
4. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: Навчальний посібник. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 65с.
5. Боряк О. В. Характеристика когнітивного компоненту мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дітей. Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти. 2015. Том 1, № 2. С. 19-21.
6. Власова О. І. Педагогічна психологія: навчальний посібник. К.: Либідь, 2005. 400 с.
7. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: Навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. 308 с.
8. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2016. №7. С.24-32.
9. Галецька Ю. Ігрові технології як форма роботи з дітьми з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). 2022. № 10. С. 23-29.
10. Геращенко С. І., Тарасевич А. О. Організаційні аспекти роботи логопеда з батьками, які виховують розумово відсталу дитину. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та

спеціальна психологія. 2015. № 26. С. 58–73.

11. Данілавічюте Е. Нейродинамічна основа моделювання мовлення та дрібної моторики в контексті комплексної технології надання допомоги при ДЦП. *Особлива дитина: навчання і виховання. Науково-методичний журнал.* – 2020. № 4. С. 8 –16

12. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 304 с

13. Заброцький М. М. Вікова психологія: навчальний посібник. К.: МАУП, 1998. 92 с.

14. Ілляшенко Т.Д., Рождественська М.В. Допоможіть дитині розвиватися (поради для батьків). Кам'янець-Подільський : Абетка, 2017. 104 с.

15. Колупаєва А. А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. *Особлива дитина : навчання і виховання.* 2019. № 3 (71). 7 – 13.

16. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. К.: Науковий світ. 2018. 260с. (Серія «Інклюзивна освіта»)

17. Коноплястая С.Ю. Воспитание готовности к хозяйственно бытовому труду учащихся вспомогательной школы: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 : Инст. спец. пед-ки, 1991. 17 с.

18. Корекційно-педагогічні послуги особам з інтелектуальними порушеннями / За ред. Семигіної Т.В., Майорової Н.В. К.: Джерела, 2017. 181 с.

19. Мамічева О.В. Психологічні особливості формування навичок самообслуговування в учнів молодших класів допоміжної школи: автореферат дис. ... канд. псих. наук. К., 2000. 18 с.

20. Мамічева О.В. Формування навичок самообслуговування як основа підготовки учнів допоміжної школи до життя. *Дефектологія*, 2000, № 3. С. 41 – 43.

21. Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки : навчальний посібник: Матвєєва М. П., Гаврилов О. В., Миронова С. П. за заг. ред. С. П. Миронова.

Кам'янець – Подільський державний університет. 2010. 264 с.

22. Матвєєва М.П., Миронова С.П. Корекційна робота в системі освіти дітей з вадами розумового розвитку. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський: 2015. 164 с.

23. Миронова С.П., Формальчук О. С. Формування самообслуговуючої діяльності у дітей-сиріт з вадами інтелекту : монографія Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 156 с.

24. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.

25. Особливості реалізації компетентнісного підходу у навчанні розумово відсталих учнів: педагогічно-методичний посібник : О. Чеботарьова та ін. Київ: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАН України, 2019. 233 с.

26. Петрова В. Г. Проблема навчання і розвитку розумово відсталих дітей у спеціальній психології. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія : [навч. посіб.] / за ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський, 2014. С. 61-64

27. Психологія і педагогіка: підручник для СПО: в 2 ч. / Р. А. Абдурахманов [и др.]; відп. ред. В. А. Сластєнін, В. І. Каширін. К, 2016. 232 с.

28. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія: Навчальний посібник / За ред. С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 220 с.

29. Родненко М. Монтессорі-освіта: актуальність, тенденції та перспективи розвитку. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 10 (64). С. 279-290.

30. Рохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. К. : Педагогічна думка, 2015. 288 с.

31. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. К.: Завідувач НПУ

ім.М.П.Драгоманова. 2009. 224 с.

32. Синьов В.М., Матвєєва М.П., Хохліна О.П. Психологія розумово відсталості дитини: підручник. К. : Знання, 2008. 359 с.

33. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник : За редакцією академіка В.І.Бондаря. Луганськ : Альма – матер. 2006. 464 с.

34. Спеціальна психологія. Тексти. Навчальний посібник / За ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2019. Ч. I. 158 с.

35. Спеціальна психологія. Тексти: Навчальний посібник / За ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2021. Ч. II. 140 с.

36. Стадненко Н. М., Іляшенко Т. Д., Борщевська Л. В., Обухівська А. Г. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2008. 144 с.

37. Стадненко Н.М., Матвєєва М.П., Обухівська А.Г. Нариси з олігофренопсихології. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2022. 200 с.

38. Таранченко О.М. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. А. А. Колупаєвої К., 2010. (Серія "Інклюзивна освіта").

39. Тат'янчикова І. В. Корекційно-розвивальна програма забезпечення соціалізації дітей з вадами інтелектуального розвитку в спеціальному навчальному закладі : метод. рек. практ. Працівникам спец. загальноосвіт. шк.; ДВНЗ "Донбас. держ. пед. ун- т". Слов'янськ : Вид-во Б. І. Маторіна, 2014. 163 с. : табл. (На допомогу вчителю). Бібліогр.: с. 121–135

40. Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології. За ред. Т. В. Сак. Збірник наукових праць: Вип. 8; Тематичний випуск

«Концепція дошкільної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями». Кіровоград: Імекс. ЛТД, 2013. 138 с.

41. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класу з інтелектуальною недостатністю (авт. О.В. Чеботарьова, Г.О. Блех, Н.А. Ярмола, І.В. Гладченко та ін.)

42. Тищенко Л.А. Використання методики Марії Монтессорі на заняттях з формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Вип. 23 в трьох частинах, частина І. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Медобори 2013. С. 363–370.

43. Тищенко Л.А. Використання технології піктограм під час проведення занять з формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип.9. За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С. 139–144.

44. Тищенко Л.А. До проблем формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: За ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. Вип. 4. Частина. К.: Педагогічна думка, 2023. С. 23-29.

45. Тищенко Л.А. Змістовний аспект формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями інтелектуального розвитку помірного ступеня. Перспективні напрями наукових досліджень. 2015: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (17-22 жовтня, 2015 р., м. Братислава, Словаччина). В 2-ох томах. Т. 2. К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2015. С. 14-15.

46. Тороп К. Модель соціалізації учнів з інтелектуальною недостатністю в умовах навчально-реабілітаційного центру. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка та спеціальна психологія». 2015.

Випуск 30. С. 175-179.

47. Трикоз С.В., Блеч Г.О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. К.: Література ЛТД, 2019. 40 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

48. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.

49. Чеботарьова, О.В., Блеч, Г.О., Гладченко, І.В., Трикоз, С.В., Бобренко, І.В. та ін. Теоретичні та методичні засади реалізації змісту освіти дітей з порушеннями розумового розвитку (Колективна монографія). Київ: ІСП НАПН України. 2017. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/708518>

50. Чеботарьова, О.В., Блеч, Г.О., Гладченко, І.В., Трикоз, С.В. та ін. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу. Київ: ІСП НАПН України. 2016. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/707272>

51. Шварц Л. О. Анатомо-фізіологічні та клінічні основи інтелектуальних порушень. Луцьк, 2022. 98 с.

52. Ярмола Н. Формування соціальної компетентності учнів з інтелектуальною недостатністю. Освіта людей з особливими потребами: виклики сьогодення. Київ: Наша друкарня, 2020. С. 71-76.

53. Ярмола Н.А. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Соціально-побутове орієнтування» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями. К.: 2018. 17 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Протоколи
обстеження сформованості навичок самообслуговування
у першокласників з порушеннями інтелектуального розвитку**

Ім'я _____

Вік _____

Рік навчання _____

Діагноз _____

**Сформованість елементарних знань про предмети, необхідні для формування навичок
самообслуговування**

Протокол № 1

Порядковий номер та назва завдання	Якісна характеристика варіанту виконання	Оцінка в балах
1. Знання по темі «Частини тіла».	1) Не знає будову власного тіла	0
	2) Виконує завдання тільки з педагогом із значною допомогою	1
	3) Частково знає будову власного тіла	2
	4) Знає будову власного тіла	3
2. Знання по темі «Посуд».	1) Не знає предмети посуду.	0
	2) Виконує завдання тільки з педагогом із значною допомогою	1
	3) Частково знає предмети посуду.	2
	4) Знає предмети посуду.	3
3. Знання по темі «Одяг».	1) Не знає предмети одягу.	0
	2) Виконує завдання тільки з педагогом із значною допомогою	1
	3) Частково знає предмети одягу.	2
	4) Знає предмети одягу.	3
4. Знання по темі «Взуття».	1) Не знає предмети взуття.	0
	2) Виконує завдання тільки з педагогом із значною допомогою	1
	3) Частково знає предмети взуття.	2
	4) Знає предмети взуття.	3
5. Знання по темі «Меблі».	1) Не знає предмети меблів.	0
	2) Виконує завдання тільки з педагогом із значною допомогою	1
	3) Частково знає предмети меблів.	2
	4) Знає предмети меблів.	3
Рівень:	Низький Середній Достатній Високий	0-4 5-9 10-14 15-18

Сформованість дрібної моторики

Ім'я _____

Вік _____

Рік навчання _____

Діагноз _____

Протокол № 2

Порядковий номер та назва завдання	Якісна характеристика варіанту виконання	Оцінка в балах
1.Проби на праксис поз пальців.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
2 Динамічний праксис.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
3. Застібання/розстібання липучок.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
4. Застібання/розстібання блискавки.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
5. Застібання/розстібання гудзиків.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
Рівень:	Низький Середній Достатній Високий	0-3 4-7 8-11 12-15

Санітарно-гігієнічні навички

Ім'я _____

Вік _____

Рік навчання _____

Діагноз _____

Протокол № 4

Порядковий номер та назва завдання	Якісна характеристика варіанту виконання	Оцінка в балах
1. Проситися в туалет.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
2. Мити руки та обличчя	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
3. Користуватись рушником	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
4. Чистити зуби	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
Рівень:	Низький Середній Достатні Високий	0-3 4-6 7-9 10-12

Навичка одягання та роздягання

Ім'я _____

Вік _____

Рік навчання _____

Діагноз _____

Протокол № 5

Порядковий номер та назва завдання	Якісна характеристика варіанту виконання	Оцінка в балах
1. Надягає шатни.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
2. Надягає футболку.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
3. Надягає куртку.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
4. Застібає блискавку на куртці.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
5. Взувається.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
6. Знімає штани.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
7. Знімає футболку.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
8. Знімає куртку.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
9. Розстібає блискавку на куртці.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
10. Знімає взуття.	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
11. Прибирає одяг у шафу(вішає на стільчик)	1) Не виконання 2) Виконання із значною допомогою 3) Виконання з незначною допомогою 4) Самостійне виконання	0 1 2 3
Рівень:	Низький Середній Достатній Високий	0-8 9-16 17-25 26-33

Додаток В

Пальчикові ігри
для розвитку моторики руки дитини з порушеннями
інтелектуального розвитку ступеня на заняттях з формування навичок
самообслуговування

Всі вправи виконуються повільно, від трьох, до п'яти разів спочатку однією, потім, другою рукою, а на закінчення – обома разом, дорослі стежать за правильною поставою кисті руки дитини і точністю переходу від одного руку до іншого. Вказівки повинні бути спокійні, доброзичливі, чіткі.

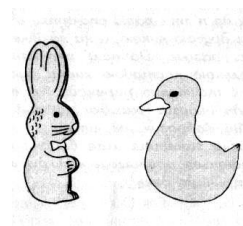
Кожне заняття має власну назву, проводиться протягом кількох хвилин двічі – тричі на день.

РОЗМИНКА.

Плаче бідне каченятко:

– Де це мама, де це татко?

Тут підходить зайченятко – утішає каченятко.



Стискати в кулачки і розтуляти одразу пальці обох рук. Бажано використовувати гумові іграшки.

**ПОГЛАДИМО КОШЕНЯТКО.**

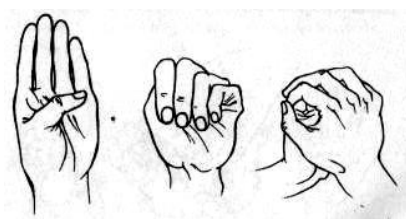
Тепла шубка у кицюні – Ніжна ручка у Настуні. Настя киценьку голубить,
 Бо звіряток дуже любить.

Однією, потім другою рукою зробити вправи на розслаблення пальців.

**МОЯ СІМ'Я.**

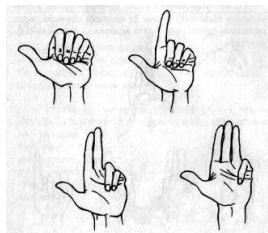
Це дідусь, а це бабуся, Це татусь, а це матуся, А малюк, звичайно, я –Ось і вся моя сім'я.

По черзі згинати пальчики до долоньки, а зі словами «Ось і вся моя сім'я» другою рукою охоплювати весь кулачок.



НАШ МАЛЮК

Перший пальчик – наш дідусь, Другий пальчик – то бабуся, Третій пальчик – наш татусь, А четвертий – то матуся, А мізинчик – наш малюк.



Зігнути пальці в кулачок, потім по черзі розгинати їх, починаючи з великого пальця.

МІЗИНЧИК-ЛІНИВЧИК

Сорока-ворона на припічку сиділа Діткам кашку варила:

– Цьому дам, цьому дам, цьому дам, цьому дам!

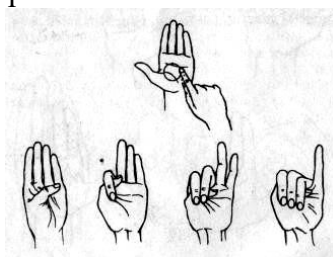
– А цьому не дам:

Бо він дров не рубав, води не носив,

Печі не топив, каші не варив.

На перші два рядки креслити пальцем кола по долоньці.

На наступні чотири рядки загинати пальці і примовляти відповідні слова. Із словами сьомого рядка пальцями другої руки брати мізинчик і легенько розхитувати.

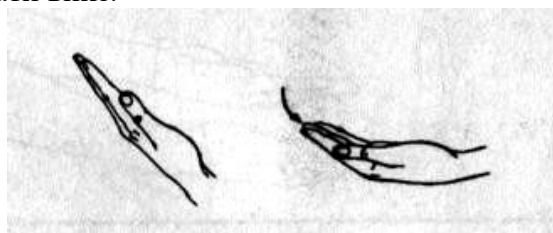


ГОЙДАЛКА.

Гойда-да, гойда-да, Добра в коника хода, Поводи шовкові,

Золоті підкови.

Вправу виконувати спочатку правою, потім лівою рукою, а потім – обома руками. Від зап'ястка кисті руки з прямими зімкнутими пальцями піднімати вгору, а потім, легенько зігнувши пальці, м'яко опускати вниз.



ПЕНЗЛИК

Стіл, стілець, вікно і лаву Я пофарбував на славу.

Киця лагідно муркоче – Фарбуватись також хоче.



З'єднати всі подушечки пальців руки і рухами пальців та зап'ястка розгойдувати

КИСТЬ

справа наліво і навпаки. Праворуч – пальці роз'єднувати.
Ліворуч – м'яко з'єднувати подушечки пальців.

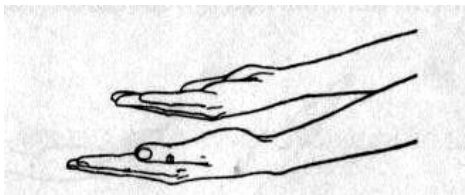
ВІЯЛО

В літню спеку віяло Вітерцем повіяло.

З нами вітерець погрався

І у віяло сховався.

З'єднати прямі пальці рук. Розслабити руки від ліктя, перетворивши їх у велике віяло, що обвіває обличчя вітерцем.



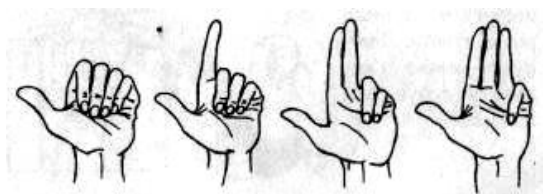
БІЛКА

Сидить білочка руденька, Продає гриби опеньки: Лисичці-сестричці,
Горобцю, синичці,

Ведмедику товсто п'ятому,

Зайченяті вухатому...

По черзі розгинати всі пальці, починаючи з великого.



ПАЛЬЧИКИ ПРОКИНУЛИСЬ

Задрімав мізинчик трішки, Безіменний – стриб у ліжко,

А середній там лежить, Вказівний давно вже спить. Вранці всі схопились враз –
В дитсадочок бігти час!

По черзі згинати пальчики до долоньки, починаючи з мізинця. Потім великим пальцем торкатися всіх інших – «будити». Одночасно зі словом «враз» кулачок розтулити, широко розсунувши пальці.



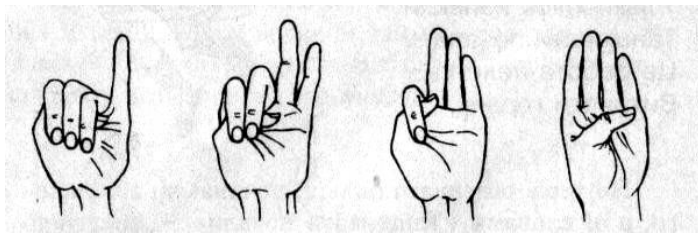
ПАЛЬЧИКИ

Раз, два, три, чотири, п'ять – Вийшли пальчики погулять.

Раз, два, три, чотири, п'ять –

Вже в будиночку сидять.

По черзі розгинати всі пальці, починаючи з мізинця, потім так само згинати.



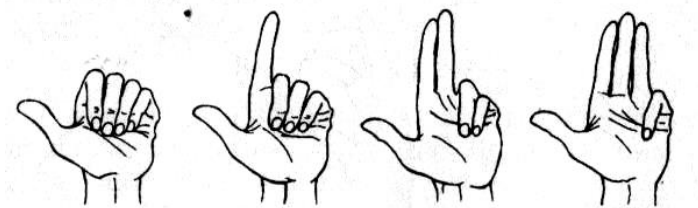
МИ РАХУЄМО

Будем пальці рахувати:

Раз, два, три, чотири, п'ять. Скільки пальців? Треба знать:

Раз, два, три, чотири, п'ять

По черзі розгинаємо пальці правої (потім лівої) руки, починаючи з великого.



КАЧЕНЯТА.

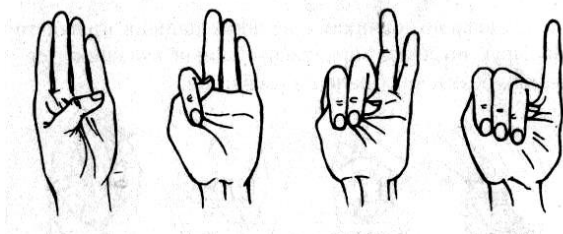
Раз і два, ішли качата, Три, чотири – до води. Плентався за ними п'ятий, Шостий теж ішов туди.

Сьомий дуже притомився, Восьмий на дорозі всівся, А дев'ятий всіх догнав.

А десятий загубився, З переляку запищав.

Не пищи, а доганяй, Своїх друзів відшукай!

По черзі згинати всі пальці правої (потім лівої) руки, починаючи з великого. На останні два рядки ритмічно згинати та розгинати пальці обох рук.



Додаток Г

**Орієнтовний дидактичний матеріал для вивчення теми
«Частини тіла» (за методикою PECS)****Орієнтовний дидактичний матеріал для вивчення теми
«Меблі» (з методикою PECS)**

**Орієнтовний дидактичний матеріал для вивчення теми
«Одяг» (за методикою PECS)**



**Орієнтовний дидактичний матеріал для вивчення теми
«Взуття» (за методикою PECS)**

